

TERUGBLIK OP 2019 – UITVOERINGSPROGRAMMA CONVENANT BODEM EN ONDERGROND 2016-2020

Opschaling en netwerken – de inspanning loont

In 2019 werden de effecten van de inspanningen van de convenantpartijen (gericht op een duurzaam beheer en gebruik van bodem en ondergrond) nog zichtbaarder. Allereerst door opschaling: er zijn veel producten ontwikkeld, er is verder gewerkt aan de bewustwording bij de doelgroepen én de praktijk is aan de slag. Daarnaast wordt er steeds meer gebruik gemaakt van al bestaande netwerken en kennis. Kennis, ervaring, mensen en organisaties worden steeds beter met elkaar verbonden en het werd duidelijk dat het geheel meer is dan de som der delen. Daarbij geven de actuele maatschappelijke opgaven, waar bodem en ondergrond een belangrijke bijdrage kunnen leveren (zoals bodemenergie, geothermie en klimaatadaptatie), ook een impuls aan de bewustwording van onvermijdelijke keuzes in het gebruik van bodem en ondergrond.

In 2019, een tijd met veel maatschappelijke en politieke druk op de sector (o.a. komst van de Omgevingswet, veel media-aandacht en de PFAS-crisis), is gebleken dat je met een gezamenlijke ambitie vastgelegd in een convenant en ondersteund met een stabiele netwerkstructuur, toch volop voortgang kunt boeken met de gemaakte afspraken. De sleutel: ondersteunen van de samenwerking rond gezamenlijke lange termijn ambities in de regio en zo weinig mogelijk laten afleiden door de waan van de dag. De bestaande netwerken maken het juist mogelijk elkaar te vinden in een crisissituatie en door een gezamenlijke zoektocht tot werkbare oplossingen te komen.

Het Uitvoeringsprogramma (UP) van het Convenant Bodem en Ondergrond signaleert, agendeert en faciliteert in de balans tussen duurzaam beheer en gebruik van bodem en ondergrond en verbindt de convenantpartijen daarin. Mede door deze rollen en het vehikel dat het convenant vormt, vinden alle partijen steeds meer hun weg binnen én buiten deze sector. De gedeelde ambitie helpt vorm te geven aan plannen en voedt de persoonlijke connectie. De partijen kwamen tot het inzicht dat we niet altijd aan één en dezelfde opgave werken, maar wel gezamenlijk werken aan een zo optimaal mogelijke combinatie van functies in bodem en ondergrond. Samen op koers naar een duurzaam beheer en gebruik van bodem en ondergrond.

Het UP werkt vooral achter de schermen en is niet altijd zichtbaar, maar de zaadjes die de afgelopen jaren zijn gezaaid, zijn in een vruchtbare bodem gevallen en beginnen tot bloei te komen. In dit jaarbericht geven we een beeld van de activiteiten van het UP in 2019; de successen, de uitdagingen en de leermomenten. In de diverse kaders worden concrete voorbeelden en mijlpalen geschetst.

Afbouw nazorg ingezet

De nazorg van verontreinigde IBC-locaties (Isoleren, Beheersen en Controleren) vraagt jaarlijks om een enorme hoeveelheid geld. Het UP stimuleert gemeenten en bedrijven daarom om tot afbouw van deze zorg te komen. Onder meer door het oprichten van een Community of Practice waarin gemeenten, provincies, kennisinstituten en adviesbureaus kennis delen over de afbouw. Het UP heeft voor deze CoP kwartier gemaakt en de structuur neergezet. In 2020 moet dit verder worden doorvertaald.

We zijn allemaal op zoek naar een nieuwe balans tussen beschermen en benutten in een klein land waarin de opgaves groot en complex zijn.

Een dynamisch bodemjaar

Sinds de start van het eerste convenant in 2010 is de wereld om ons heen behoorlijk veranderd. We leven steeds meer in een omgeving die tegen de grenzen aanloopt van wat het bodem- en watersysteem aan kan. Bijvoorbeeld de toenemende ruimtelijke spanning tussen waterwinning en bodemenergie/geothermie. Maatschappelijke onderwerpen als klimaatadaptatie, kringloplandbouw, woningbouw (kabels, leidingen en warmtenetten) en (bodem)energie lopen meer en vaker tegen de mogelijkheden en beperkingen van de bodem, ondergrond en grondwater aan. Het wordt letterlijk steeds drukker in de ondergrond. Bovendien legt ook Europese regelgeving ons verplichtingen op waarvoor we moeten komen tot een handelingsperspectief. Dit jaar werd dat duidelijk door de ontwikkelingen rondom PFAS, maar ook stikstof en lood. We zijn allemaal op zoek naar een nieuwe balans tussen beschermen en benutten in een klein land waarin de opgaves groot en complex zijn.

We nemen als UP uit dit jaar twee grote lessen mee naar 2020: Samenwerken in netwerken is voor die complexe opgaven van cruciaal belang. Voor maximaal rendement moeten we nóg beter leren deze op het juiste moment te verbinden, de gezamenlijke opgaves te identificeren en daarvoor een samenhangende visie en handelingsperspectief te ontwikkelen (die ook een plek moet krijgen onder de Omgevingswet). Ten tweede zien we dat er behoefte is aan kennis over het bodem- en watersysteem; wat zijn de verbindingen, wat kan het systeem aan en kunnen we de grenzen van dat systeem zichtbaar maken? Veel van deze kennis is al aanwezig, maar moet verder worden ontsloten, vooral binnen bestaande netwerken. Zo kunnen we ons samen voorbereiden op bijvoorbeeld de volgende generatie energiebronnen, zoals bodemenergie, aquathermie of geothermie. Daarnaast bereiden we ons voor op de uitdagingen die zeer zorgwekkende stoffen met zich meebrengen.

Zeer zorgwekkende stoffen en het lerend vermogen

Zoals Nederland de eeuwige strijd voert tegen onze 'erfviand' het water, zo hebben we er een nieuwe strijd bijgekregen: zeer zorgwekkende stoffen – stoffen die al jaren in onze productieprocessen en ons milieu zitten maar waarvan het nu pas duidelijk wordt hoeveel en welke consequenties het met zich mee brengt voor zowel de bodem als het grondwater. Het tumult rond PFAS laat eens te meer zien hoe een gedegen voorbereiding en gezamenlijke aanpak noodzakelijk is omdat we allen dan tot een duurzaam handelingsperspectief kunnen komen.

De les die PFAS ons tot nu toe bracht: regeren is vooruitzien. Als we (internationale) netwerken en het inzicht in de systemen goed op orde hebben, zal dat helpen snel te handelen op het moment dat het nodig is. We zijn met PFAS nog niet klaar en er zullen de komende jaren nog veel meer stoffen (Europees) geprioriteerd worden. Daarmee zullen er dus ook meer discussies over zeer zorgwekkende stoffen worden gevoerd. Bij een sterk netwerk met de juiste systeemkennis kunnen we die zien aankomen en ons er goed op voorbereiden. Het POPUP consortium is één van de belangrijke spelers bij het identificeren en overwinnen van deze uitdagingen. Het UP ondersteunt hen om te komen tot *earlywarning* en een handelingsperspectief voor de convenantpartijen.

Dit thema is exemplarisch voor hoe belangrijk de bestaande netwerken rond het convenant zijn voor het snel kunnen schakelen tussen de diverse partijen die uiteindelijk aan zet zijn.

De convenantpartijen zijn blijvend in staat gebleken, ook in deze gedecentraliseerde en dynamische omgeving, informatie over de spoedopgave bodemverontreiniging gestructureerd bij elkaar te brengen. Het grootste deel van de spoedlocaties die aan het begin van het convenant in beeld was, loopt goed op schema en zal eind 2020 beheerst zijn. Het aantal locaties dat nog in uitvoering moet komen is in een jaar tijd gedaald van 210 naar 172 van de ca. 1400 locaties. Bij 75% van de locaties zijn de risico's inmiddels beheerst. Het aantal locaties dat is afgerond is in een jaar tijd gestegen van 473 naar 540 en de planning van de overheden geeft aan dat vrijwel alle locaties uiterlijk 2020 in uitvoering of afgerond zullen zijn. Er is wel een aantal uitdagingen bijgekomen (zoals omgaan met zeer zorgwekkende stoffen en de intensivering van de samenwerking rond grondwater). Overheden en bedrijfsleven zullen ook na de beëindiging van het convenant verder moeten blijven samenwerken en hierbij de ontwikkelde kennis en ervaringen van de afgelopen tien jaar benutten.

Samenwerken in netwerken is voor de complexe opgaven van cruciaal belang

Nu wel: werksessies Grondwater

De werksessies Grondwater werden in 2018 nog on hold gezet omdat de overheden er onvoldoende aan toe waren, maar konden dit jaar door vraag vanuit meerdere sectoren in de leefomgeving worden opgepakt (in samenwerking met Aan de Slag met de Omgevingswet).

In de werksessies gaan waterschappen, gemeenten, provincies en drinkwaterbedrijven gezamenlijk aan de slag. Doel hiervan is om ervaring op te doen met het ontwikkelen van een onverplicht (grondwater)programma en het formuleren van gezamenlijke ambities in het kader van de Omgevingswet. Daartoe neemt een aantal betrokken overheden bijvoorbeeld het huidige gebiedsplan gebiedsgericht grondwaterbeheer of de huidige gemeentelijke rioleringsplannen onder de loep. Met het oog op de ontwikkeling van de Omgevingsvisie actualiseren zij de ambities en verbreden deze, waar nodig, in samenhang met andere omgevingsthema's. Vervolgens worden de maatregelen voor de gekozen programmaperiode bepaald.

Zo is bijvoorbeeld de casuïstiek van Weert, Zwolle en Flevoland met behulp van het UP ingebracht. Dit heeft zich verder ontwikkeld tot een goed voorbeeld voor andere gemeenten en projecten. In dit kader is een wegwijzer ('waar moet je aan denken bij het opstellen van een onverplicht programma?') en een praatplaat opgesteld die generiek inzetbaar zijn en helpen bij het opstellen van een onverplicht programma. Deze instrumenten zijn eind 2019 getoetst in een kleinere workshop. Vervolgens zijn zij weer verder verspreid naar een grotere groep. In 2020 zal het UP een bijdrage leveren aan grotere sessies van Aan de slag met de Omgevingswet. De volgende stap is naast overheden hier ook het bedrijfsleven bij te betrekken.

Er zijn concurrerende belangen in de bodem, dus er móeten keuzes worden gemaakt

Nog meer met én door de partijen samen ontwikkelen

In 2019 groeide het bredere besef verder dat we afhankelijk zijn van een goed functionerend bodem- en watersysteem. Beschermen en benutten kwam daardoor meer op beleids- en bestuurlijke tafels en er kwamen meer kennisvragen over dit onderwerp bij het UP binnen, ook vanuit andere maatschappelijke opgaven. Waarom? Het was een jaar dat meerdere zaken bij elkaar kwamen:

- De maatschappelijke opgaven komen in een concrete fase terecht. Wat betekent een Regionale Energiestrategie (RES) en klimaatadaptatie voor de inrichting van een wijk? Decentrale overheden komen ook meer in de fase waarin ze concreet aan de slag gaan met omgevingsvisies, -plannen en -programma's. Daardoor is een grotere groep deskundigen, ook buiten de bodemsector, ontvankelijker voor de boodschap van beschermen en benutten en neemt de behoefte aan inzicht in het bodemsysteem toe.
- Er zijn concurrerende belangen in de bodem, dus er móeten keuzes worden gemaakt. Bijvoorbeeld: hoe bieden we ruimte aan een warmtenet in een ondergrond die al vol ligt met kabels, leidingen en infiltratievoorzieningen.
- De samenwerking in regionale projecten waar bodem en ondergrond expliciet wordt meegenomen heeft een enorme vlucht genomen. En dat genereert ook weer nieuwe kennisvragen.
- Besef van nieuwe uitdagingen met PFAS als voorlopers.

Ondergrondse activiteiten

Bij wet- en regelgeving voor mijnbouwactiviteiten vragen we expliciet aandacht voor de inmenging met bodem en grondwaterfuncties. Onder druk van het energievraagstuk ligt een snelle keuze voor alternatieve bronnen voor de hand. Om het vraagstuk te nuanceren en implicaties van benutting van ondergrond voor opslag en energie te duiden, hebben we dit jaar ingezet op bekendheid bij netwerken zoals RES, Expertisecentrum Warmte en DAGO. Uit onderzoek bleek dat betrokkenheid van decentrale overheden bij landelijke onderzoek naar potentie en risico's voorwaardelijk is voor een duurzame benutting van de ondergrond.

Op het gebied van kennis werd in het verleden teveel aanbodgestuurd gewerkt op basis van een kennisagenda en een uitvraag. Door de grote dynamiek in de uitvoeringspraktijk sloot het kennisaanbod soms onvoldoende aan bij de kennisbehoefte van de decentrale overheden. Dit jaar draaiden we het daarom om: het UP vroeg het netwerk om een voorstel voor een specifiek onderwerp. Door zo vraaggestuurd, vaak in regionaal verband, te werken en samen te ontwikkelen, ontstond er meer dynamiek en kracht, met diverse partijen samen. We kunnen meer verbinden, beter inspelen op de veranderende vraag van overheden en de onderwerpen worden beter geagendeerd. De kennis ging beter stromen. We zoeken hierbij de samenwerking met andere kennisnetwerken zoals bijvoorbeeld het Veluweberaad.

We kunnen meer **verbinden**, beter inspelen op de **veranderende vraag** van overheden

Kennis van de bodem en ondergrond benutten in de warmtetransitie

Er moet veel in de bodem gebeuren. De omgeving intensificeert, we doen meer, we kunnen meer, met hogere temperaturen en verschillende functies. Het is nu van belang die functies te ordenen en een goede afweging te maken om tot de juiste keuze te komen.

Het UP ondersteunt en faciliteert de samenwerking van de decentrale overheden om een kennis-agenda voor de rol van bodem en ondergrond in de warmtetransitie (van het gas af) op te stellen. De focus ligt hierbij op de systeemkennis, governance en regelgeving. Hier kan vervolgens een breed georganiseerd kennisconsortium (Warming UP) mee aan de slag. In dat consortium zijn de overheden zelf ook actief. Door dit proces te initiëren en begeleiden én het netwerk van het UP in te zetten, wordt de bestaande kennis uit de bodemsector benut en kan de doorvertaling van nieuwe kennis naar de decentrale overheden beter worden gemaakt.

In goed vertrouwen

Blijvend en verbeterd vertrouwen is een basisvoorwaarde voor goede samenwerking. Zeker nu we daadwerkelijk samen acties gaan uitrollen voor de complexe opgaven. We moeten dan ook eerlijk en transparant met elkaar kunnen samenwerken en twijfels of onzekerheden en gevoeligheden kunnen benoemen. Het UP heeft een onafhankelijke positie en kan een signalerende en katalyserende rol spelen. We signaleren waar het wringt, maken het bespreekbaar en we faciliteren overleggen waarin we partijen helpen lastige onderwerpen te bespreken. Partijen kunnen zo veel van elkaar leren. Het is belangrijk dat het leerproces doorgaat, ook na beëindiging van het convenant. De manier waarop dat het beste kan is een opgave voor 2020.

Een gezamenlijke lijn in diffuus lood

In 2018 waren provincies en gemeenten nog op zoek naar de juiste samenwerking op het gebied van diffuus lood: de omgang van de opgave, de aanpak en de verantwoordelijkheidsvraag stonden ter discussie. Dit jaar is echter een positief proces op gang gekomen, mede met ondersteuning van het UP. Er ontstaat een meer collectieve gedachte met (h)erkenning van zorgen. Deze ontwikkeling laat zien dat door het vehikel van het convenant er zaken op gang komen; partijen weten elkaar snel te vinden, er is een plek om thema's te agenderen en bespreekbaar te maken. In goed vertrouwen.

Bij gemeente De Ronde Venen worden relatief hoge concentraties lood verwacht, ook in de bebouwde omgeving. Gemeente en provincie werken daarom samen met andere partijen (GGD, ODRU, RUD), met ondersteuning vanuit het UP, aan de totstandkoming van een plan van aanpak. Het resultaat is een uitwerking van de bouwstenen, inclusief een beschrijving van de rollen, taken en verantwoordelijkheden alsook implementatieaspecten (draagvlak en juridische inbedding). Het UP verzamelt de inzichten en zet ze in als voorbeeld naar andere regio's.

We hebben **initiatieven ontplooid** om het stokje van het huidige UP naar de nieuwe netwerken en structuren **goed over te kunnen dragen**.

Nu er meer duidelijkheid is over **nut en noodzaak** van bodem en ondergrond, moet dat ook goed worden **geïmplementeerd**.

Al het voorgaande leidt tot meer verbinding. Tussen mensen, projecten, organisaties en sectoren. En ook tussen overheden en bedrijfsleven. VNO NCW-MKB Nederland gaat bijvoorbeeld in gesprek met de MKB bedrijven en decentrale overheden binnen de regio's om meer publiek-private samenwerking te organiseren op het gebied van bodem en ondergrond.

Blik op de toekomst

Volgend jaar is het laatste jaar van het Convenant Bodem en Ondergrond. In 2019 zijn er daarom al een aantal initiatieven ontplooid om het stokje van het huidige UP naar de nieuwe netwerken en structuren goed over te kunnen dragen. Daarbij kun je denken aan het Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond dat is voorzien in het kader van de NOVI. Uiteraard heeft dat in 2020 de volle aandacht.

Het succes van de masterclasses Meervoudig Investeren

Een aantal jaren geleden begon het UP met de masterclasses Meervoudig Investeren. De al aanwezige kennis in de markt werd van buiten naar het bodemveld getrokken en opgewaardeerd. Zo ontstond er een andere kijk op het genereren van (financiële) middelen. Door deze vorm werd de verbinding met andere werkvelden gevonden. Het gedachtegoed werd toegepast op meerdere sectoren en het helpt in allerlei maatschappelijke opgaven.

Mede debet aan het succes was de samenwerking met RVO en DPRA. Maar er ontstond ook een netwerk waarin inzichten uit pilotprojecten uit de regio's werden opgeschaald naar generieke kennis. Inmiddels wordt het gedachtegoed ook toegepast, waardoor ervaringen uit de praktijk de masterclasses nog verder kunnen verscherpen.

Onder invloed van de komst van de Omgevingswet krijgt het onderwerp 'meervoudig investeren' nog meer aandacht. Het UP heeft haar rol inmiddels overgedragen aan Platform 31 gezien de relaties die zij hebben met gemeenten op het gebied van ruimtelijke inrichting.

Er ontstaat bij decentrale overheden meer vraag naar hulp bij de ontwikkeling van vaardigheden voor het werken in complexe vraagstukken. Een aantal gemeenten vroeg afgelopen jaar zelfs expliciet om een e-learning programma. Niet gek, want nu er meer duidelijkheid is over nut en noodzaak van bodem en ondergrond, moet dat natuurlijk ook goed worden geïmplementeerd. Vanuit het UP kennisprogramma wordt daarom onder andere een initiatief van het WEB ondersteund 'Bodembeheer van de Toekomst'. Opvallend is dat de jongere generatie al veel meer is ingesteld op een integraal werkveld. Het UP stimuleert daarom ook de samenwerking met hogescholen en bijvoorbeeld het Bodemtraineeship.

Tachtig procent van de Wbb-bevoegde overheden heeft bodem en ondergrond expliciet meegenomen bij het opstellen van een omgevingsplan en -programma óf als onderlegger gebruikt bij het aanpakken van hun maatschappelijke opgaven. Een goed signaal! Op de niet-rechtstreekse gemeenten hebben we minder zicht. We hebben Bureau Drift gevraagd een beeld te vormen hoe ver die transitie naar duurzaam beheer en gebruik van bodem en ondergrond gevorderd is ten opzichte van de transities rond klimaat, energie, voedsel en circulaire economie. Op basis daarvan worden de specifieke acties voor 2020 verder aangescherpt voor deze doelgroep.

Data op orde

Met de ingang van de Omgevingswet wordt van decentrale overheden verwacht dat zij hun data toegankelijk en op orde hebben. Dit proces wordt ondersteund door nationale en regionale initiatieven (zoals het opnemen in de BRO van milieu hygiënische bodemgegevens). Bij het Netwerkoverleg Bodeminformatiebeheer is in samenwerking met het Platform Informatiebeheer een visie en roadmap opgesteld om overheden naast overzicht ook een concreet handelingsperspectief te bieden.

Voor meer informatie, zie www.bodemconvenant.nl

BODEMCONVENANT.NL

Rijksoverheid

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

 UNIE VAN
WATERSCHAPPEN

V N O N C W

 MKB
Nederland